

ТРАКИЙСКАТА ОНОМАСТИКА И ПРОБЛЕМЪТ ЗА СЕМАНТИЧНАТА МОТИВАЦИЯ

СВЕТЛАНА ЯНАКИЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА С ЦЕНТЪР ПО ТРАКОЛОГИЯ ПРИ БАН

s.yanakeva@mail.bg

THRACIAN ONOMASTICS AND THE ISSUE OF SEMANTIC MOTIVATION

SVETLANA YANAKIEVA

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES AND CENTER OF THRACOLOGY AT BAS

s.yanakeva@mail.bg

The onomastic material, being a key component of the Thracian linguistic relicts, is often subjected to etymologisation. The paper presents the idea that in view of the lack of a substantial mass of appellative lexical material from which to derive the onomastic units, and also due to the lack of sufficient data on the morphological division of many of the Thracian proper names, a serious problem exists with the semantic motivation of these etymologies. Therefore, most of them should be examined as uncertain and a small part – as probable. This should be borne in mind when they are used subsequently for identifying phonetic, morphological and – especially – historical-phonetic characteristics of the Thracian language.

Keywords: Thracian onomastics; etymology; semantics

Ономастичните данни представляват основната част от тракийските езикови остатъци. Известните ни тракийски собствени имена са няколко хиляди (за някои от които има десетки, а за отделни – дори стотици примери), докато глосите (нарицателните) са едва няколко десетки, много от които – със спорен произход. Поради това ролята на ономастиката за изучаването на тракийския език и на езиковата ситуация на Балканския полуостров в древността е неоспорима. Съществува обаче проблем с методите на нейното изследване.

Големите успехи на етимологичния метод в сравнително-историческата лингвистика при реконструирането на незасвидетелствани езикови състояния и изходни индоевропейски звукови форми и значения естествено са довели още първите изследователи на отделни тракийски собствени имена – Я. Грим, Р. Рьозлер, А. Фик и др. – до прилагането на този метод не само към тракийските глоси (при които той, разбира се, е напълно под-

ходящ), но и към ономастичния материал. Основателят на системното изучаване на тракийския език и автор на първия корпус на тракийски езикови остатъци Вилхелм Томашек използва етимологичния метод доста пестеливо, когато става дума за собствени имена – с уговорки за хипотетичност и за различни възможности (Tomaschek 1894: 1, 36–70; 2, 1–100).

През следващите десетилетия и особено през втората половина на XX век с разрастването на тракийското езикознание след излизането на корпуса на Д. Дечев (Detschew 1957) етимологичният метод се превръща в основен при изследването на тракийската ономастика. Редица имена се сдобиват с по няколко различни етимологии. Например предложените етимологии за името на река Ἐβρος са общо шест (Tomaschek 1894: 2, 93; Fick 1909: 85–86; Младенов/Mladenov 1915: 53; Дечев/Dechev 1954: 273–274; Георгиев/Georgiev 1960: 26; Георгиев/Georgiev 1977: 246). Сред тях пет са тракийски, а една – тази на Стефан Младенов – предполага неиндоевропейски произход; извън това В. Шмид и И. Дуриданов, които приемат етимологията на В. Георгиев от 1960 г., смятат името за индоевропейско, но предтракийско (Schmid 1983: 399; Duridanov 1999: 101)¹. Друго речно име – Ἀψίνθος – има четири различни етимологии (Detschew 1957: 39–40; Gindin 1971: 241; Дуриданов/Duridanov 1976: 30; Димитров/Dimitrov 2005: 19). Отделно тези, които свързват хидронима с думата ἀψίνθιον ‘пелин’, го смятат за тракийски (Gindin 1971: 241; Янакиева/Yanakieva 2009: 46–47), пелазгийски (Mihailov 1986: 382) или гръцки (Венедиков/Venedikov 1982: 49).

Но проблемът не е в големия брой предложени етимологии за едно и също име. Голям брой етимологии са спорни дори при нарицателни от съвременни и от добре засвидетелствани с текстове древни езици. Проблемът е, че поради липсата на масив от апелативна лексика авторите на етимологии на тракийски собствени имена нямат никаква опора за евентуалната им семантика. По начало собствените имена са трудни за етимологизиране и в живи езици, защото нерядко нарицателното, което стои в основата на образуването им, е изчезнала или рядка диалектна дума. А в нашия случай изобщо не можем да разчитаме на такива или те се броят на пръстите на едната ръка.

Пример как се решава въпросът със семантиката, представлява името Ῥῆσος. Интересното в случая е, че това е име едновременно на митологичен тракийски цар (герой от Троянската война) и на малка река в Трояда (където има и други тракийски имена). П. Кречмер предполага, че в речното име Ῥῆσος се съдържа основата *rēs- ‘движа се бързо, тека’, ст.в.н. *rasc*, нем. *rasch* (Kretschmer 1925: 33–36), а личното име на тракийския цар е дадено по речното (каквата практика на именуване съществува през Античността и е особено характерна при локални полубожества и херои). В. Томашек възприема за личното име друга етимология – от и. е. *reg’ – ‘владеея, управлявам’, лат. *rex* и производни в много и.е. езици (Tomaschek

1894: 1, 53). Д. Дечев от своя страна приема първата етимология само за речното име, докато в царското смята, че трябва да виждаме втората (De-tschew 1957: 393). Същата позиция е застъпена и от В. Георгиев (Георгиев/Georgiev 1977: 92). Други се присъединяват към едната от трите позиции, понякога с уговорки (Russu 1969: 135; Дуриданов/Duridanov 1976: 65; Влахов/Vlahov 1976: 41; Duridanov 1987: 83; Гиндин/Gindin 1981: 125–131; Tischler 1977: 125, 166). Т.е. ясно е, че всеки изследовател сам си определя едно семантично поле, каквото смята, че е подходящо за дадено собствено име – в случая „тека“ за река, „владее“ за цар – и в съответствие с това на-мира и.е. основа, от която да го изведе, или приема вече предложена ети-мология.

При тракийския, както и при другите реликтни езици проблемът се усложнява и поради липсата на достатъчно данни за морфологичното раз-деляне на много от собствените имена. Например според В. Георгиев селищното име Ἀνυῖσός е съставено от предполагаем предлог αν ‘на’ и съществителното γῖσσός ‘камък’, което обаче не е засвидетелствано за тракийски, а само за карийски език (Георгиев/Georgiev 1977: 64). От своя страна И. Дуриданов смята, че то е от същата основа като друго селищно име – Ἀγγίτης (Дуриданов/Duridanov 1976: 29), т.е. че имаме две имена от една и съща основа Ἀγγ-, образувани с два различни суфикса: -ιτης и -ισος (и двата засвидетелствани в тракийската ономастика). Няма начин да се установи кое от двете предположения е вярно.

При това положение на нещата – липсата на достатъчно апелативна лексика и на сигурни данни за морфологичното членение на много от собствените имена – полагането на някакво предполагаемо значение при етимологизирането на тракийския ономастичен материал на практика се оказва подобно на вторичната семантична и морфологична мотивация, каквато е процедурата при народната етимология², поради липсата на дей-ствителна такава.

Аргументирани съмнения в достоверността на етимологиите на тра-кийски собствени имена са изказвали много лингвисти (Masson 1960: 173; Pisani 1961: 242, 248–250; Polomé 1982: 885–887; Brixhe, Panayotou 1994: 191–193; Янакиева/Yanakieva 1994: 9–10; Янакиева/Yanakieva 2000: 86; Янакиева/Yanakieva 2009: 149–150 и др.). Въпреки това етимологичният метод продължава да се прилага от някои изследователи като основен и до днес (Paliga 2006; Мирчева/Mircheva 2017).

Вероятно тази необяснима за мен вяра в правилността на етимологии на собствени имена без реална семантична обосновка се дължи на желани-ето на изследователите на тракийския език да извлекат от ономастичния материал максимум информация, каквато глосите поради минималния си брой не могат да дадат, и така да опишат изцяло историческата фонетика и да намерят мястото на тракийския сред другите индоевропейски езици. Не мисля, че този подход е правилен, тъй като в основата му лежи методоло-

гична грешка. Поради горните съображения болшинството етимологии на тракийски собствени имена следва да се разглеждат като несигурни, а само малка част – като вероятни. Примери за такива вероятни етимологии, разбира се, могат да се посочат. Например в първите съставни части на селищните имена Βεδύνδρα и Βεδύσουρος се разпознава фригийската (и тракийска) глоса βέδν ‘вода’ (Detschew 1957: 46–47), така че явно могат да се етимологизират като „Воден ...“. За вторите съставки обаче нямаме такива податки. Селищното име Γερμανός (вар. Γερμανία, Γερμάνη) се извежда от и.е. *g^{wh}er-mos ‘топъл, горещ’. Тази етимология е общоприета (Detschew 1957: 102; Георгиев/Georgiev 1977: 32; Влахов/Vlahov 1976: 17 и др.). Тя има отлични паралели в ст.инд. gharma- ‘горещина’, ст.гр. θερμός ‘топъл’ и в други и.е. езици. Въпреки че нямаме засвидетелстван тракийски апелатив от тази основа, съществува екстралингвистичен фактор, който може да служи за потвърждение – античното селище Германия се намира при дн. Сапарева баня, където и до днес има горещи минерални извори. За съжаление, подобни убедителни примери не са многобройни.

По-същественият проблем е следствие от това етимологизаторско творчество. Въз основа на етимологиите на собствени имена и на няколко глоси са изведени и възприети т. нар. фонетични закономерности, т.е. историческата фонетика на тракийския език (Detschew 1960; Георгиев/Georgiev 1957; Георгиев/Georgiev 1977; Russu 1969; Влахов/Vlahov 1976; Дуриданов/Duridanov 1976 и др.), както и съществуването на значителни историкофонетични различия, най-вече отсъствие или наличие на изместване на звучните и беззвучните експлозивни съгласни вътре в тракийското езиково пространство и разделянето му на два отделни езика – тракийски и дако-мизийски (Георгиев/Georgiev 1977; Poghirc 1976 и др.), което пък не се приема от други изследователи. Още Е. Полеме подчертава, че правилността на определяните фонетични характеристики зависи от това дали са верни съответните етимологии, въз основа на които те са изведени (Polomé 1982: 887–888). Несъгласие с някои направени по този начин изводи, както и прилагане на други методи, водещи до други резултати, съм излагала нееднократно (Янакиева/Yanakieva 2009: 158–163; Янакиева/Yanakieva 2012). Според мен е по-добре да имаме по-малко, но по-сигурни резултати, отколкото да смятаме, че имаме пълна характеристика на езика, основаваща се на несигурни изходни данни.

В последните двадесетина години се появиха и изследвания на тракийските езикови остатъци в различни направления, в които се прилагат други методи, чрез които да се избегне несигурността на етимологиите (Димитров/Dimitrov 1994; Янакиева/Yanakieva 1994; Янакиева/Yanakieva 2009; Янакиева/Yanakieva 2012; Boïadjiev 2000; Slavova 2007; Janakieva 1999; Janakieva 2014). Могат да се изследват черти на фонетиката, морфологичната структура и лексиката, като се извлекат от засвидетелстваните форми на тракийските собствени имена и глоси. Продуктивен е методът на съпос-

тавка на различни графични варианти (Славова/Slavova 2007; Slavova 2007; Janakiewa 2007; Янакиева/Yanakieva 2012). Благодарение на него при внимателен анализ, включващ също хронологически и географски данни за различните варианти, в много случаи може да се установи каква е била звуковата стойност на записани по различен начин фонемни в тракийските имена, както и тяхното последващо развитие.

Лексикалното съпоставяне на тракийски собствени имена с ономастичен материал (главно топоними) от съседните на тракийската езикова зона области – западната част на Балканския полуостров, Мала Азия и Гърция заедно с егейските острови – могат да обрисуват картината на най-ранното индоевропейско състояние на тези земи. Данните на ономастиката могат да хвърлят светлина за изясняване на проблема за последните векове от съществуването на тракийския език и етнос преди неговата асимилация. И то без да се основават на въображаеми етимологии.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Подробен критичен преглед на етимологиите на "Εβρος" виж у Janakiewa 2006.

² За вторичната семантична и морфологична мотивация виж Парашкевов 2013.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Венедиков 1982: *Венедиков, И.* Тракийската топонимия в движение. Населението на Югоизточна Тракия. – В: Мегалитите в Тракия, част II, 32–170. София. [Venedikov 1982: *Venedikov, I.* Trakiyskata toponimiya v dvizhenie. Nasedeniето na Yugoiztochna Trakia. – In: Megalitite v Trakia, chast II, 32–170. Sofia.]

Влахов, 1976: *Влахов, К.* Тракийски лични имена. Фонетико-морфологични проучвания. София. [Vlahov, 1976: *Vlahov, K.* Trakiyski lichni imena. Fonetiko-morfologichni prouchvaniya. Sofia.]

Георгиев 1957: *Георгиев, В.* Тракийският език. София. [Georgiev 1957: *Georgiev, V.* Trakiyskiyat ezik. Sofia.]

Георгиев 1960: *Георгиев, В.* Българска етимология и ономастика. София. [Georgiev 1960: *Georgiev, V.* Balgarska etimologiya i onomastika. Sofia.]

Георгиев 1977: *Георгиев, В.* Траките и техният език. София. [Georgiev 1977: *Georgiev, V.* Trakite i tehniyat ezik. Sofia.]

Гиндин 1981: *Гиндин, Л. А.* Древнейшая ономастика Восточных Балкан. София. [Gindin 1981: *Gindin, L. A.* Drevneishaia onomastika Vostochnykh Balkan. Sofia.]

Дечев 1954: *Дечев, Д.* Тракийски названия на наши реки. – Известия на Института за български език, 3, 267–283. [Dechev 1954: *Dechev, D.* Trakiyski nazvaniya na nashi reki. – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik, 3, 267–283.]

Димитров 1994: *Димитров, П.* Палеобалканският вокализъм. София. [Dimitrov 1994: *Dimitrov, P.* Paleobalkanskiyat vokalizam. Sofia.]

Димитров 2005: *Димитров, П.* The Thracian Language: Inscriptions and Phonology. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „доктор на филологическите науки“. София. [Dimitrov 2005: *Dimitrov, P.* The Thracian

Language: Inscriptions and Phonology. Avtoreferat na disertatsiya za prisazhdane na nauchnata stepen „doktor na filologicheskite nauki“. Sofia.]

Дуриданов 1976: *Дуриданов, И.* Езикът на траките. София. [Duridanov 1976: *Duridanov, I.* Ezikat na trakite. Sofia.]

Мирчева 2017: *Мирчева, А.* Увод в палеобалканистиката. София. [Mircheva 2017: *Mircheva, A.* Uvod v paleobalkanistikata. Sofia.]

Младенов 1915: *Младенов, Ст.* Имената на десет български реки. – Списание на БАН, 10, 41–70. [Mladenov 1915: *Mladenov, St.* Imenata na deset balgarski reki. – Spisanie na BAN, 10, 41–70.]

Парашкевов 2013: *Парашкевов, Б.* Народна етимология. Думи и имена с вторична семантична и морфологична мотивация. София. [Parashkevov 2013: *Parashkevov, B.* Narodna etimologiya. Dumi i imena s vtorichna semantichna i morfologichna motivatsia. Sofia.]

Славова 2007: *Славова, М.* <I> диграфите в тракийските имена. София. [Slavova 2007: *Slavova, M.* <I> digrafite v trakiyskite imena. Sofia.]

Янакиева 1994: *Янакиева, С.* Предгръцка Беотия. Ономастични и митологични елементи. София. [Yanakiyeva 1994: *Yanakiyeva, S.* Predgratska Beotia. Onomastichni i mitologichni elementi. Sofia.]

Янакиева 2009: *Янакиева, С.* Тракийската хидронимия. София. [Yanakiyeva 2009: *Yanakiyeva, S.* Trakiyskata hidronimiya. Sofia.]

Янакиева 2012: *Янакиева, С.* Тракийските експлозивни съгласни. I. Ономастичният материал. – Thracia, 20, 331–349. [Yanakiyeva 2012: *Yanakiyeva, S.* Trakiyskite eksplozivni saglasni. I. Onomastichniyat material. – Thracia, 20, 331–349.]

Воїаджиев, D. 2000: *Voïadjiev, D.* Les relations ethno-linguistiques en Thrace et en Mésie pendant l'ère romaine. Sofia.

Brixhe, Panayotou 1994: *Brixhe, Cl., A. Panayotou.* Le thrace. – In: Langues indo-européennes. Paris, 179–203.

Detschew 1957: *Detschew, D.* Die thrakischen Sprachreste. Wien (2. Aufl. 1976).

Detschew 1960: *Detschew, D.* Charakteristik der thrakischen Sprache. – Linguistique Balkanique 2, 146–213.

Duridanov 1999: *Duridanov, I.* Die angeblich thrakischen und illyrischen Flussnamen in der Ukraine. – In: Studia Celtica et Indogermanica. Budapest. 101–107.

Fick 1909: *Fick, A.* Ἐβρος. – Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 42, 85–86.

Gindin 1971: *Gindin, L. A.* Le “pélasgique” et le thrace. – In: Studia Balcanica 5, 237–242.

Janakiyeva 1999: *Janakiyeva, S.* Vergleichende Analyse der Onomastik aus dem thrakischen und aus dem dako-mösischen Gebiet. – In: DIOS 1, 81–93.

Janakiyeva 2006: *Janakiyeva, S.* Die Etymologien des thrakischen Hydronyms Hebros. – Linguistique Balkanique 45/3, 387–394.

Janakiyeva 2014: *Janakiyeva, S.* Thrakisch und Dakisch – Sprachen oder Dialekte? – Orpheus 21, 21–37.

Kretschmer 1925: *Kretschmer, P.* Mythische Namen. – Glotta 14, 1925, H.1–2, 33–36.

Masson 1960: *Masson, O.* Dimiter Detschew. Die thrakischen Sprachreste. – *Kratylos* 5/2, 168–175.

Mihailov 1986: *Mihailov, G.* On the character of the Thracian language. Onomastic problems. – In: Fourth International Thracian Conference (Boston 7–10 June 1984). Milan, 379–388.

Paliga 2006: *Paliga S.* Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian. Bucureşti.

Pisani 1961: *Pisani, V.* Libri recenti sulla lingua dei traci. – *Paideia* 16/4, 238–258.

Poghirc 1976: *Poghirc, C.* Thrace et daco-mésien: langues ou dialectes? – In: *Thraco-Dacica*. Bucureşti, 335–347.

Polomé 1982: *Polomé, E.* Balkan Languages (Illyrian, Thracian and Daco-Moesian). – In: *Cambridge Ancient History* III/1, 866–888.

Russu 1969: *Russu, I.* Die Sprache der Thrako-Daker. Bucureşti.

Schmid 1983: *Schmid, W. P.* Griechenland und Alteuropa im Blickfeld des Sprachhistorikers. – In: *Epistimoniki epeirida tis Philosophikis Scholis* 21. Thessaloniki, 395–412.

Slavova 2007: *Slavova, M.* Transliteration of Thracian Names through the Resources of the Greek Alphabet: <I> Digraphs in the Thracian Names. – In: *Proceedings of the 10th International Congress of Thracology* (Komotini, Alexandroupolis, 18–23 October 2005), Athens, 553–556.

Tischler 1977: *Tischler, J.* Kleinasiatische Hydronymie. Wiesbaden.

Tomaschek 1894: *Tomaschek, W.* Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. II. Die Sprachreste. Wien.

✉ Проф. д.ф.н. Светлана Янакиева

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН
ул. Московска, № 45, 1000 София, България

✉ Prof. Svetlana Yanakieva, DSc

Institute for Balkan Studies and Center of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences
45 Moskovska Str., Sofia 1000, Bulgaria